

О. ШАЛАК

**ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
АНАТОЛІЯ ПАТРИКІЙОВИЧА
СВИДНИЦЬКОГО
(1 (13).09.1834 – 6.(18).08.1871).
До проблеми записування**

Фольклористична діяльність Анатолія Патрикійовича Свидницького – відомого українського письменника, припадає на 60-і роки XIX ст. Це час загального піднесення у становленні та розвитку української науки про народну творчість. Збирання і дослідження фольклору для А. Свидницького було не тільки роботою задля науки, а й прагненням використати свої знання з просвітницькою метою, а, почасти, й політичною: А. Свидницький був активним учасником студентського руху свідомої української молоді, яка намагалася працювати на благо українського народу. Народився А. П. Свидницький 1(13) вересня 1834 року в с. Маньківка¹ Гайсинського пові-

ту (тепер Тульчинського району Вінницької обл.) на Поділлі в родині священика. З дитинства майбутній письменник і фольклорист знав тих, про кого згодом писав у фольклористично-етнографічних нарисах, від кого записував казки, загадки, пісні, переймав звичаї, повір'я, вивчав народну мову. «Кожне словечко того часу незабутого глибоко запало мені в душу, пройшло всю мою постать... то для мене школа правди і любові!»²

Нині постає питання: де, коли і як записував А. Свидницький? З якою метою? До яких методів запису вдавався? Чи редагував записані тексти? Як використовував фольклорні зразки у своїх фольклористично-етнографічних нарисах? Однак спочатку про формування А. Свидницького як особистості, як письменника, котрий звертався до фольклорних джерел.

Закінчивши Крутівську духовну школу (1843–1851), А. Свидницький 1851 року вступив до Кам'янець-Подільської духовної семінарії. Саме цим роком³ означений і початок знайомства та дружби зі Степаном Руданським. Атмосфера в семінарії не сприяла духовному зростанню майбутнього письменника, проте навіть сюди, на Поділля, долетів відгомін таких подій, як процеси в справі Кирило-Мефодіївського братства.

«Чималий вплив на шкільну молодь в той час мали видання українських народних пісень М. Максимовича, І. Срезневського, А. Метлинського та інших. Захоплювались семінаристи і популярною тоді на Поділлі польсько-українською школою романтиків з її замилюванням... старовиною краю, з її любов'ю до фольклору»⁴.

У середині XIX ст. на Поділлі панувало загальне культурно-освітнє пожвавлення. Саме в цей час тут працював А. Димінський – справжній подвижник української фольклористики, ретельний збирач пісень, казок, оповідань, загадок, автор фольклористично-етнографічних та статистичних нарисів. Фольклористична діяльність вихованця Кам'янець-Подільської семінарії К. Шейковського, автора перших робіт про народну творчість і побут подолян «Быт подолян» (1859–1860), «Приветствия и поздравления у подолян», «О похоронах в Подольской губернии», також припадає на цей період. С. Руданський саме під час навчання в Кам'янець-Подільській семінарії починає записувати пісні від подолян. Усе це мало неабиякий вплив на молодого А. Свидницького. «Свидницький вагомий для нас вже тому, що це єдиний письменник в українській літературі, котрий рішився в белетристичній формі вказати на культурні особливості Поділля»⁵.

Не закінчивши семінарії, проклятий батьком, він вирішує порвати зі священницьким саном – і в липні 1856 року вступає до Київського університету св. Володимира: спочатку «своєкоштным» студентом на медичний факультет, а згодом – переходить на історико-філологічний. Тут А. Свид-

ницький знайомиться з членами таємного студентського товариства, що обстоювало права і свободи українців, закликало український народ до повстання. 1859 року, звільнений з університету за несплату, А. Свидницький бере участь у створенні перших недільних шкіл. Ще рік після звільнення з університету студент живе в Києві, шукаючи можливості заробити, щоб заплатити за навчання. Проте мрія про закінчення університету не здійснилася. Свидницький вирішує скласти іспити на звання вчителя-словесника повітової школи, після чого дістає призначення (23.12.1860) в Миргородську повітову школу.

У Миргороді А. Свидницький завзято приступив до культурно-освітньої праці. Він став одним із організаторів громадської бібліотеки, заснував недільну школу, залучивши до роботи в ній своїх учнів, влаштував літературні вечори. Відчувши нагальну потребу в навчальній літературі, молодий учитель розпочав роботу над укладанням методичних посібників.

Заохочений П. Кулішем, А. Свидницький пише для журналу «Основа» кілька фольклористично-етнографічних нарисів: «Злой дух (народные южнорусские поверья)», «Відьми, чарівниці й опирі, чи то ж примхи і примилливі оповідання люду українського»¹, «Великдень у подолян (По поводу «Быта подолян» Шейковського. Выпуск 1-й 1860 г. Киев.)», «Остатки от времен доисторических (Народные предания)», «Легенда про Семена Палія».

Про цінність і своєрідність фольклористично-етнографічних праць А. Свидницького неодноразово писали дослідники його спадщини.⁶

За припущенням учених (М. Сиваченко, П. Хропко, Р. Міщук), стаття «Злой дух» – скорочений варіант або частина більшої праці, надісланій свого часу до часопису «Основа», але не опублікованій. Вперше стаття побачила світ у газеті «Киевлянин» (№ 33, 16.03.1872). У статті автор використовує низку власних записів (з Поділля, Полтавщини, Київщини) легенд про створення світу, походження людини, вирізнення народів. Зібрані дослідником матеріали багато додають до розуміння образів української міфології: Бога-творця світу, чорта, чоловіка і жінки, коня. Уважний до кожного слова, почутого з уст народу, А. Свидницький зазначає: «Наш народ в общезжитии называет злых духов нечистою силою, но в своих верованиях отличает злого духа от нечистой силы. Под последнею разумеются ведьмы, упыри, колдуны и т. п., под первым же, собственно диавол.»⁷ Подаючи легенди, А. Свидницький здебільшого їх переказує російською мовою, залишаючи, проте, окремі слова, вислови неперекладними, щоб, як зауважує сам, не спотворити змісту. Коментарі автора стислі, однак влучні, розширюють уявлення про окремі образи, увиразнюють їх: «Дуализм, так ясно выраженный в

рассказе о сотворении земли, еще яснее выражается в рассказе о сотворении человека. Здесь черт является уже прямо существом, враждебным для человека, причиною физического зла в его природе, впрочем не по злобе своей, но из честолюбия, чтобы человек *згадав и його...*»⁸

Фольклористично-етнографічний нарис «*Відьми, чарівниці й опирі...*» А. Свидницький написав також для часопису «Основа» 1860 року. Однак з'явився друком він майже за сто літ – тільки 1958 року в першому зібранні творів письменника. «Жаль, що не друкують мою нечисту силу, так би слід назвати «Відьми, чарівниці...» Там багато можна дізнатись про відьмів, а міфологічного наукового погляду на них я не маю. Чи не можна що вивести з того, що відьма і нове знахарка – відати і знать – чи не все одно?»⁹ – пише А. Свидницький у листі до студентського друга, дослідника міфології П. Єфименка.

В легкій белетристичній формі автор нарису переповідає почуті легенди, перекази, вірування в існування упирів, відьом, чарівниць і знахарок. Посеред поданого матеріалу вирізняється казка «про опиря» (СУС, 530=AA530A) – її повний, викінчений варіант. На жаль, не вдалося розшукати рукопис запису цієї казки, рукопис же самого нарису зберігається в Інституті рукопису.¹⁰ Проте є варіант цієї казки «Як Іван-дурень за те, що свого батька пам'ять шанував, з королівною одружився», записаний А. Димінським на Поділлі в середині XIX ст.¹¹ Обидва зразки зберігають схожість на рівні композиційної лінії (проте у варіанті А. Димінського, з'являються контаміновані мотиви, як от битва з лицарем, що 500 літ під землею пролежав, – чого не спостерігаємо у варіанті А. Свидницького), а також на рівні певних опорних слів: батько, Іван, дурень, лицар. В усьому іншому – помітна значна відмінність варіантів. Коли А. Димінський у запису зберігає фонетичні особливості вимови оповідача: «лешився» – лишився, «міні» – мені, «німа» – немає, «п'ять сот» – п'ятсот, то А. Свидницький послуговується тільки лексичними діалектизмами: опоминається, рихтуватися, терміття, протепом, морозоватий, кимака, шкулько. Складається враження, ніби казку, подану в нарисі, розповів дуже майстерний оповідач: оповідь струнка, логічно продумана, наявні повторювані формули. Крім того, у відтворенні діалогів присутні дрібні і розлогі «ремарки», що, найімовірніше, є ознакою писемного, а не усного мовлення: «На жь тобі, – каже тато, – цей дзвінок; якь буде чого треба, то подзвониш...»¹² або «– Оце, кажуть, той самъ лицаръ, шо перше бувъ! – Ажь теперъ пізнали. – Вже, кажуть, коня перемінивъ, то докаже слави! – А Іванъ такъ грае конемъ по степену! такъ вигравае!»¹³ Відчутно, що А. Свидницький вдавався до авторської обробки, хоч ступінь її, без наявного рукописного зразка, визначити важко. Ві-

домо, що за часів ранньої літературної творчості А. Свидницький, використовуючи фольклорний казковий матеріал, писав власні оповідання. Вони навіть випадково потрапили до зібрання казок І. Рудченка, який вніс їх до свого реєстру як народні¹⁴. Тому важко говорити про автентичність фольклорних зразків, поданих у нарисах. Здебільшого автор вільно переказував почуте, до чого спонукала й белетристична форма нарису. А. Свидницький не приховував, що іноді вдавався до скорочень тексту: «...в їй мало дечого такого, що треба було викинути, а з других, якби те викинуть, то мало що й зостало б ся.»¹⁵ Виказував письменник певну увагу і до варіантів («Ця казка двоїться. Въ другій розказується, шо замість війни Іванъ издивъ на звіра три рази – та й тільки цимъ і відмінилася...»¹⁶), проте сам цей ще один згаданий варіант казки «про опиря» не подає.

«Письменники, котрі відтворювали фольклор, не мали фольклористичної мети, а прагнули познайомити читачів зі зразками народної словесності, які, на їхню думку, катастрофічно швидко зникали з повсякденного народного побуту»¹⁷.

Однак попри довільну форму викладу почутого від оповідачів («Отъ одно оповідання, якъ я чувъ его (1852 року), тільки то мовою не такою, якъ тамъ балакають»¹⁸), А. Свидницький вдається й до певних наукових методів, намагаючись узагальнити, класифікувати, описати обставини, за яких почув той чи інший зразок народної прози. Точність окремих висловів, збережених задля колориту, засвідчує увагу письменника до зафіксованого ним і прагнення не спотворити змісту переданого: «Найбільше допікає, що відьми *доиц запродують* (зъ усть людю)»¹⁹. Поміж переказів і легенд А. Свидницький подає і короткі описи обрядів (Русалії, похорон). Письменник називає і жанри народної прози (казка, оповідання), ніде проте не претендуючи на науковість у своїх визначеннях. А. Свидницький наводить паралелі з болгарських переказів, що засвідчує його обізнаність з болгарською народною творчістю.

Характеристики упирів, відьом і чарівниць, подані А. Свидницьким, – точні і докладні. Аналізуючи дії чарівниць, він намагається вирізнити найголовніші і широко прокоментувати їх: «1) Може з чоловіка зробити вовка...2) Дання дають...3) Насланія насилають...4) Підливають...»²⁰

Роль нарисів «Злой дух» і «Відьми, чарівниці й опирі...» у творчості А. Свидницького визначила Н. Крутикова: «Ці твори (курсив наш, О. Ш.) мали фольклористичний характер, відбивали сільський побут та звичаї Поділля, мотиви численних утворів поетичної фантазії (повір'я, казки, пісні) й містили в собі деякі автобіографічні моменти – головним чином ліричні спогади про ранні роки життя письменника»²¹. Загалом, літературознавці нарис А. Свидницького здебіль-

шого розглядали не як наукові праці, а як *твори*, що належали до перехідного етапу від фольклорно-етнографічних студій до прози

У двох числах (жовтневому і листопадово-грудневому) часопису «Основа» за 1861 рік опубліковано найбільшу працю А. Свидницького, безпосередньо причетну до фольклористики й етнології «*Великдень у подолян (По поводу «Быта подолян» Шейковскогo. Выпуск 1-й 1859 г. Киев.)*»²² Написана як рецензія на працю молодого українського етнографа, педагога і мовознавця К. В. Шейковського «*Быт подолян*», вона стала ґрунтовним дослідженням великодніх звичаїв, вірувань, ігор, страв, одягу мешканців Поділля, а також апокрифічних легенд, записаних самим автором. «Самые обычаи народные, поверья, предрассудки, празднования, будучи рассматриваемы в подробностях, обнаруживают, хотя и не все, своеобразные оттенки, а некоторых подолянских обычаев вовсе нет нигде в других частях Украины»²³.

Заперечивши спорідненість терміна «гаївка» зі словами «гаятись», «гоїтись» (за К. Шейковським), А. Свидницький задекларував, насамперед, прагнення якнайретьельніше описати звичаї і обряди подолян: колядування, маланкування, Стрітєння, «колодку чіпляти», «вогонь класти» у Великодню суботу, проводи – звичай поминати померлих на могилах тощо. Щодо Русалій, то фольклорист точно зазначає межі побутування цього календарно-обрядового свята на Поділлі: «...на Подоли в теперішних ее границах, кроме многого другого, замечаем ту особенность, что в Балтском уезде, между Бугом и Днестром, существует праздник *русали*, который совпадает с первым днем Петрова поста, совершается *молодницами*, без участия мужчин и *дівчат*, под открытым небом (*на степку*) и, если можно, близ воды. В Ольгопольском, в Гайсинском, Брацлавском и других уездах, к Воляни, даже нет слова русалка.»²⁴ Далі А. Свидницький зазначає, що на Русалії існував звичай купатися, не роздягаючись, і купати всіх, хто трапить під руку, щоб не було посухи. Загалом ритуальному значенню води, її символіці фольклорист приділив чимало уваги (с. 47–48).

Саме свято Великодня у подолян А. Свидницький описує дуже докладно, в широкому контексті календарних свят, починаючи від Колодія і сягаючи Водохрещця. Уважний дослідник до усіх ритуальних атрибутів, їхнього подальшого застосування. Так, пише він про використання страсної свічки і «платини, котрою писанки витирають».

А. Леоненко, досліджуючи «Великдень...», навіть виокремлює «авторський словник, який дозволяє з'ясувати звичаї і обряди населення Поділля другої половини XIX ст.»²⁵ і подає 17 назв звичаїв, обрядів, ігор, танків – за А. Свидницьким: великопісне пущення, Вербна неділя, ве-

чорниці, віддавати колодки, гаївки, діяніе, гра «Заїнько», Колодій, Коляда, гра «Кострубонько», «Кривий танець», Маланка, некротичний культ, оденьки (зібрання молоді удень), парубочі ігри на Великдень, проводи, Стрітєння.

Апокрифічні легенди, подані А. Свидницьким, – варіанти відомих про переховування Христа між волами і кіньми; про «гивові» цвяхи, з допомогою яких мучили Ісуса; про вічну сторожу біля гробу Господнього; про смерть Іуди; про тютюн, який виріс із Юдиних останків; про визволення Христом грішників із пекла. Частину легенд А. Свидницький подає українською мовою, очевидно, більше чи менше дотримуючись тексту запису, частину ж переповідає російською.

Широко описуючи побут подолян, автор «Великодня...» не оминає зібрань молоді: вечорниць і оденьок, при цьому зазначаючи про глибокість звичаю, що виник віднедавна, – збиратися в корчмі. Оповідуючи про звичай «віддавати колодки» і «найняти танець», А. Свидницький докладно описує «вольну капелію» – музичний оркестр на Поділлі.

Тепло, із захопленням пише дослідник про своїх земляків, наголошує на повазі парубків до дівчат, на привітності, «розвинутості» подолян, пояснюючи це волелюбною натурою мешканців Поділля, які й кріпаками себе не вважали.

Змальовуючи зовнішність і вбрання подолян, А. Свидницький не оминає жодної деталі. «Венки там плетут тонкие из цветов и листьев; зимой, вместо того и другого, служат перья, окрашенные в зеленый, синий и красный цвет с *позліткою*»²⁶. Жіночий і чоловічий одяг, верхній і спідній, одяг багатшого і біднішого населення, зачіски, головні убори, чоботи – усе це дослідник описує зі знанням баченого на власні очі.

Докладно охарактеризував автор «Великодня...» ігри, до яких вдається молодь на свято: «Шила бити», «Кашу варити», «Харляя грати», «В тарапати», «В чорта грати», «Жмурки», «В м'яча», «Дзвіниця», «Панас», «В баштана». Поміж ігор А. Свидницький описує і танки, як от: «Довгої лози» (дівоцький і парубочий варіант). Проаналізувавши гаївки, подані в «Быте подолян», дослідник зупинився на символіці окремих, синкретизмі у виконанні танків, відзначив їхню неповноту, втрату окремих строф – із часом. Щоб пояснити образи Жельмана і Жельманової, він вдається до опису весілля (а власне сватання на Поділлі). Пишучи про значення сім'ї у слов'ян, – зачіпає проблему уявлень про потойбічне життя і похорон у подолян. Намагаючись витлумачити слово «Кострубонько», фольклорист наводить казку про Сонце, Вітер, і Мороз. Зрештою, А. Свидницький подає власні записи колядок – молодцеві, дівці, господареві й господині. Поміж записів – вдається до коментарів, тлумачення рідко вживаних слів, опису святку-

вання Свят-вечора – із акцентуванням на суто подільських особливостях: «В некоторых местах в обычае при вечере посылают живую курицу»²⁷. Не зупиняючись на Різді, фольклорист переходить до щедрування, посівання, маланкування, описує спалення дідуха, льякання неродючого дерева, розповідає про звичаї на Другий Святий вечір. Насамкінець, А. Свидницький згадує про великодні вірші й орації, зазначаючи, що таких віршів у нього є багато в «стародавньому рукописі», проте не подає їх. Авторами віршів фольклорист вважає «бакаларів», описує їхній побут, значення віршів у житті подолян.

І. Франко назвав розвідку «Великдень у подолян» «гарною етнографічною працею» і зауважив, що вона «дає дуже красне свідоцтво, як пильно придивлявся Свидницький до життя і побуту рідного народу і якою гарячою любов'ю обіймав його»²⁸.

М. Сумцов свого часу зазначав: «Тут є багато дечого: повір'я, звичаї великодні, деякі казки, легенди, опис одягу, убрання, великодні страва, дитячі грашки, опис Ордані, – взагалі досі корисна, хоч і мало відома етнографічна розвідка. Приведено багато гаївок цілком, а через те, що Гнатюк не примітив їх в новім збірнику гаївок 1909 року, вони і при цім збірнику заховали вагу»²⁹.

Відомо, що прислів'я та приказки, записані А. Свидницьким, опубліковані в збірнику «Українські приказки, прислів'я і таке инше» (1864), упорядкованому М. Номисом. До упорядника ці зразки потрапили від О. Марковича, про це пише М. Номис у передмові³⁰, однак, які саме зразки належать А. Свидницькому, визначити важко, оскільки серед «покорочень» імені А. Свидницького не зазначено. Можливо, це ті паремії, що опубліковані із позначкою «Вин.» (Вінниччина) або ж «Гайс.» (Гайсинщина), однак із певністю цього твердити не можна.

Окремо слід сказати й про рукопис А. Свидницького «[Загадки]»³¹. Невеликий за обсягом, він містить записи, здійснені фольклористом на Поділлі (під більшістю загадок рукою А. Свидницького в дужках зазначено: «(Под.)»), очевидно, у 60-х роках XIX ст. Здебільшого це космогонічні загадки, загадки про тварин, рослини і побутові речі. Окремо можна вирізнити ті зразки, які В. Адрианова-Перетц називає «загадками сексуального характеру»³². Наголошуючи на значенні саме такого матеріалу для вивчення міфопоетичних уявлень про людину і світ, дослідниця зауважує: «Донедавна збирачі фольклорного матеріалу з власних чи цензурних міркувань пропускали у виданнях багато-чого, що стосується цієї галузі»³³. Однак А. Свидницький (ще в 60-х роках XIX ст.) таких загадок із рукопису не вилучив.

На трьох невеличких аркушах фольклорист зафіксував загадки, вдаючись до фонетичного способу запису, що вказує на його прагнення якнай-

точнішого відтворення матеріалу. Про це свідчать окремі слова і словосполучення: «чотири уми» (чотири уми), «росипав» (розсипав), «їдно» (одне), «зарівно» (однаково), «вертиця» (вертиться), «парбок» (парубок).

Деякі із загадок – церковнослов'янською мовою (із фонетичними особливостями): «Ко мнє, растушу в зимле, прїде семя Адамово, обрубиста ми руци и нози, возложиша на главу мою венец и омрачит ми світ. Млинський камінь», «Из чрева моего всі наситїшася, а по смерті моеї костей моїх не погебоша. Горщик»³⁴.

Ніде записувач не вказує прізвищ та імен – від кого записав, де саме на Поділлі, однак, помітно, що загадки А. Свидницький фіксує не з пам'яті, хоч сам був носієм фольклору. Це можна стверджувати хоч би тому, що фольклорні зразки, подані у нарисах А. Свидницького, не містять фонетичних особливостей говірки, тоді як загадки, наявні в рукописі, зафіксовані саме з допомогою фонетичного способу відтворення. Отже, з певною часткою вірогідності можна твердити, що йдеться про польовий запис А. Свидницького.

У нарисі «Легенда про Семена Палія» фольклорист доповнює перекази про народного героя, що були вміщені в «Архиве югозападной России» (т. II, частина III) і подає власний варіант переказу про Семена Палія, записаний в м. Бершаді.

Літературні твори А. Свидницького: роман «Люборацькі», оповідання, нариси – вирізняються докладними, конкретизованими описами українського села з виразним тяжінням до етнографічної точності. Знавець фольклору, письменник використовує прислів'я, приказки, народні пісні. «Цитати з пісень, майстерно вплетені в текст, відповідають загальному настроєві й тону окремих частин твору, органічно поглиблюють ліричні відступи й соціально-психологічні характеристики»³⁵.

Покинувши Миргород, А. Свидницький переїхав спочатку до Козельця на Чернігівщині (1862), а згодом до Києва (1869), де працював архіваріусом у бібліотеці університету. Тут, у Києві, 37-річний А. Свидницький 6 (18) серпня 1871 року, підкошений хворобою, у злиднях і нестатках помер, залишивши вдову з малолітніми дітьми.

В українській фольклористиці Анатоль Свидницький посідає місце одного із першовідкривачів у жанрі фольклористично-етнографічного нарису, знавця народної творчості, звичаїв, обрядів, побуту мешканців Поділля.

У статті йдеться про методику записування фольклору на Поділлі (збирач А. Свидницький).

¹ В багатьох джерелах йдеться про с. Маньківці, однак і в метриці (див. Герасименко В. Нез'ясована дата // Радянське літературознавство. – 1959. – № 6. – С. 133–134), і за сучасним поділом – це село Маньківка.

- ² Свидницький А. Відьми, чарівниці й опирі, чи то ж примхи і примшліві оповідання люду українського // Свидницький А. Твори. – К., 1958. – С. 358–359.
- ³ Герасименко В. Життя і творчий шлях А. П. Свидницького // Свидницький А. Твори.. – С. 6.
- ⁴ Петров Н. Анатолий Свидницький // Исторический вестник. – 1882. – № 9. – С. 114.
- ⁵ Ці дві праці А. Свидницький надіслав до «Основи» ще з Києва (див. Сиваченко М. Є. Новознайдені оповідання А. П. Свидницького і їх фольклорні джерела // Сиваченко М. Є. Літературознавчі та фольклористичні розвідки. – К., 1974. – С. 150).
- ⁶ Сиваченко М. Є. Анатолий Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. – К., 1962. – С. 123; Білецький С. І. Фольклорно-етнографічні праці А. П. Свидницького // Проблеми етнографії Поділля: Тези доп. – К.–П., 1986. – С. 179.
- ⁷ Свидницький А. Злой дух (народные южнорусские поверья) // Свидницький А. Твори.. – С. 351.
- ⁸ Там само. – С. 353.
- ⁹ Свидницький А. Твори. – С. 490.
- ¹⁰ Інститут рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, Ф. І, од. зб. 5046.
- ¹¹ Казки та оповідання з Поділля в записках 1850–1860-х рр. / Упоряд. М. Левченко. – К., 1928. – Вип. I–II. – С. 350–354.
- ¹² Свидницький А. Відьми, чарівниці й опирі... // Інститут рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. 1, од. зб. 5046, арк. 16 зв.
- ¹³ Там само. – арк. 21 зв.
- ¹⁴ Сиваченко М. Є. Новознайдені оповідання А. П. Свидницького і їх фольклорні джерела // Сиваченко М. Є. Літературознавчі та фольклористичні розвідки. – К., 1974. – С. 149. Одну з казок «Брат і сестра в лісі» І. Рудченко опублікував в другому випуску «Народних южнорусских сказок» (К., 1870).
- ¹⁵ Свидницький А. Відьми, чарівниці й опирі... // Інститут рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. 1, од. зб. 5046, арк. 35.
- ¹⁶ Там само. – арк. 35.
- ¹⁷ Бріцина О. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. – К., 2006. – С. 62.
- ¹⁸ Свидницький А. Відьми, чарівниці й опирі... // Інститут рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, ф. 1, од. зб. 5046, арк. 11.
- ¹⁹ Там само. – арк. 6 зв.
- ²⁰ Там само. – арк. 63 зв. – 67 зв.
- ²¹ Крутикова Н. Є. Прозові твори А. Свидницького // Історія української літератури у 8-и т. – Т. 3. – К., 1968. – С. 495.
- ²² Свидницький А. Великдень у подолян // Основа. – СПб., 1861. – окт. – С. 43–64; ноябрь–дек. – С. 26–71.
- ²³ Там само. – с. 43 (СПб., 1861, окт.).
- ²⁴ Там само. – С. 43–44.
- ²⁵ Леоненко А. О. Словничок обрядовості на Поділлі А. Свидницького // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля. – К.–П., 1992. – С. 23.
- ²⁶ Великдень у подолян.. – С. 29 (СПб, 1861, ноябрь–декабрь).
- ²⁷ Там само. – С. 61.
- ²⁸ Франко І. Анатоль Патрикійович Свидницький (Уваги до його «Люборацьких») // Франко І. Твори в 50-и тт. – К., 1980. – Т. 27. – С. 8.
- ²⁹ Сумцов Н. Ф. Діячі українського фольклору. – Х., 1910. – С. 15.
- ³⁰ Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича та інших. Уклав М. Номис. – К., 2004. – С. 14.
- ³¹ НБУ, Інститут рукопису, Ф. І, од. зб. 5073. (од. зб. 50-72 – це казка без назви, записана А. Свидницьким. Запис здійснено олівцем, а тому, за давністю, його важко відтворити).
- ³² Адрианова-Перетц В. Символика сновидений Фрейда в свете русских загадок // Академику Н. Я. Марру. – М.–Л., 1935. – С. 499.
- ³³ Там само. – С. 499.
- ³⁴ НБУ, Інститут рукопису, Ф. 1, од. зб. 5073, арк. 1 зв.
- ³⁵ Крутикова Н. Є. Прозові твори А. Свидницького. – С. 490.